

Op militaire penningen gemunt

De numismatische collectie van het Legermuseum[1]

De numismatische deelcollectie is in het kader van het project 'Inhalen Achterstanden Collectieregistratie' onder de loep genomen teneinde haar betekenis en plaats in de totale collectie van het Legermuseum aan te kunnen geven. Het onderzoeksresultaat bleek waardevol en was voor conservator drs. J.W.L. Hilkhuijsen aanleiding om er in Armamentaria aandacht aan te besteden.

Inleiding

Tot de militaire cultuur behoort onder meer de numismatiek, toegespitst op penningen met betrekking op militair-historische gebeurtenissen, de krijgsmacht, krijgsmachtonderdelen, militaire verenigingen en militaire personen.[2] Het behoort weliswaar niet tot de kerncollectie, maar heeft wel degelijk een belangwekkende militair-culturele, historische en museale waarde. Voorafgegaan door een kort overzicht van het ontstaan en de betekenis van penningkunst in het algemeen en de Nederlandse militaire penning in het bijzonder, volgt een beschrijving van de totstandkoming van de collectie, de indeling naar onderwerp en de behandeling van de exemplaren die daaraan inhoud geven.

De beschrijvingen zijn betrekkelijk kort gehouden, omdat enerzijds de collectie haar betekenis in de eerste plaats ontleent aan haar brede samenstelling en niet aan bijzondere penningen, anderzijds omdat de ruimte in Armamentaria ontbreekt om uitgebreid en dieper op de materie in te gaan. Er wordt dan ook niet of nauwelijks ingegaan op de iconografie, temeer daar de betekenis van de gebruikte symbolen bij de meeste lezers bekend wordt verondersteld. De bijgeplaatste afbeeldingen zijn slechts voorzien van zakelijke informatie en incidenteel nader toegelicht. Ze zijn geselecteerd op tijdvak en onderwerp en slechts bedoeld als representatieve voorbeelden. Om de betekenis van de collectie te kunnen vaststellen is ze getoetst aan de militaire penningen die in de loop der eeuwen vervaardigd zijn. De lezer zal dan ook geattendeerd worden op relevante exemplaren die niet in de collectie aanwezig zijn. Voor de volledigheid zal in het kort ook iets worden gezegd over de aanwezige buitenlandse penningen en het militaire muntgeld.

Ontstaan penningkunst in Nederland

De penningkunst ontstond rond 1450 in Italië. Het gebruik ervan kreeg elders in Europa spoedig navolging, voornamelijk in aristocratische kringen. Oorspronkelijk dienden penningen als geschenk aan gunstelingen en vrienden van vorsten, aristocraten en geleerden en waren niet bestemd om een bepaalde gebeurtenis te herdenken. De afbeeldingen bestaan doorgaans uit portretten van edelen en andere voorname personen. Toen men in het begin van de zestiende

eeuw de mogelijkheden van de penning als propagandamiddel ontdekte, werd het wenselijk ze in grote aantallen te verspreiden. De productie werd bevorderd door de penningen met stempels te slaan in plaats van ze te gieten. In de loop van diezelfde eeuw kregen ze bovendien steeds meer het karakter van herinneringsstukken.

In Nederland werd de penningkunst geïntroduceerd door het Bourgondische hof. Na de scheiding van de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden kwam de geslagen penning ter herdenking van gebeurtenissen uit de Tachtigjarige Oorlog en als politiek propagandamiddel in het Noorden sterk op de voorgrond. Onder invloed van de afbeeldingen op de reeds bestaande rekenpenningen werden de vroegste historiepenningen voorzien van voorstellingen die betrekking hadden op krijgsverrichtingen, of die aanspoorden tot volhouden van de strijd of tot eendracht.[3] Vanwege het propagandistische doeleinde werden ze van dun koper geslagen en onder het volk uitgestrooid. Ze worden daarom ook strooipenningen genoemd. Nog een andere benaming is triomfpenningen omdat ze vaak de overwinningen van het Staatse leger of de vloot op de Spanjaarden vereeuwigden.

De penningen werden meestal in opdracht van de Staten-Generaal of de Staten van de provincies ontworpen en in grote hoeveelheden in muntateliers geslagen door officiële stempelsnijders. In het tweede kwart van de zeventiende eeuw was de rekenpenning bijna geheel verdwenen. In de periode tussen 1621 en 1648 werden er in de Noordelijke Nederlanden dan ook slechts enkele uitgebracht.

In de zeventiende en achttiende eeuw nam de penningkunst een hoge vlucht. Het werd beschouwd als historisch materiaal en veel welgestelde lieden legden een verzameling aan. Er verschenen zelfs luxe standaardwerken over de penningkundige geschiedenis, waarvan Gerard van Loon's vierdelige Beschrijving der Nederlandsche historiepenningen van 1555 tot 1713 ('s-Gravenhage 1723-1737) het bekendste voorbeeld is.[4] Naast de geslagen penning vond in het midden van de zeventiende eeuw ook de opkomst van de plaquette(penning) plaats. Deze is niet rond, maar rechthoekig met een gladde, onbewerkte onderzijde.

De historiepenning veroverde aldus een vaste plaats in de vaderlandse cultuur en vele gebeurtenissen van politieke en militaire aard die in ons land of in het leven van een enkeling (geboorte, jubileum, huwelijk, overlijden en dergelijke) plaatsvonden zijn sinds haar invoering in metaal vastgelegd.

Na de vestiging van het Koninkrijk der Nederlanden in 1813 raakte de penning ook ingeburgerd in de militaire cultuur. Naast krijgsverrichtingen werden nu ook exemplaren geslagen op heugelijke feiten als de oprichting en jubilea van legeronderdelen, militaire verenigingen en uiteraard op gebeurtenissen uit het leven van militaire personen zelf. Niet zelden zijn daarbij op één en dezelfde (belangrijke geachte) gebeurtenis verschillende penningen geslagen, vaak van wisselende kwaliteit, en in verschillende metaalsoorten uitgebracht. Zo bracht de troonbestijging van koningin Wilhelmina een stortvloed aan penningen teweeg, waaronder zelfs een vernikkelde kartonnen strooipenning.

Naast een geschiedkundige en documentaire waarde hebben penningen ook kunsthistorische waarde. De militaire penningen vormen daar geen uitzondering op. Als artistieke verbeelding zijn ze immers vergelijkbaar met andere beelddragende voorwerpen zoals schilderijen, prenten en monumentale gedenktekens. Bovendien is sprake van een boeiende iconografische en stijlontwikkeling. Lange tijd werden de voorstellingen en symboliek ontleend aan gravures en traditionele kunststijlen. Pas aan het eind van de negentiende eeuw, toen de (toegepaste) kunst in het algemeen een sterke vernieuwing onderging, trad ook in de penningkunst stijlverandering op. De collectie van het Legermuseum telt daarvan de nodige voorbeelden, waaronder zelfs exemplaren met art nouveau en art deco invloeden.

De totstandkoming van de collectie

Van meet af aan noteerde de oprichter en eerste directeur van het Legermuseum, kolonel F.A. Hoefer - zelf een hartstochtelijk verzamelaar en navorser van het vaderlandse militaire verleden - de vele aanwinsten van het museum in zijn jaarverslagen. De verwervingen bleken voor een groot deel te danken aan de goedgeefsheid van onder meer oud-militairen en/of hun nazaten. De penningen vormen daar bepaald geen uitzondering op. Maar de exemplaren geslagen op de Tachtigjarige Oorlog en het Huis van Oranje, muntgeld alsmede literatuur op numismatisch gebied zijn dankzij Hoefers bemiddeling voornamelijk overgedragen door het Koninklijk Penningkabinet. Van particuliere zijde kwamen vooral penningen geslagen op de militaire bedrijfscultuur, militaire personen en het Huis van Oranje. Ook Hoefer schonk uit eigen bezit vele exemplaren aan zijn museum. Zijn opvolger M.C. van Houten kon eveneens vrijwel jaarlijks enkele, meestal geschonken penningen in zijn jaarverslagen optekenen.

Het aantal aankopen, inclusief de vakliteratuur, was niet groot. De grootste aanwinst vormden de penningen met betrekking tot de Eerste Wereldoorlog die in 1931 werden gekocht. Blijkens de aantekeningen in de bewaard gebleven veilingcatalogi (van onder meer het bekende Amsterdamse veilinghuis Schutman) hielden Hoefer en Van Houten zich op de hoogte van aanbiedingen. Maar tot aankopen kwam het niet of nauwelijks. In 1949 deed Van Houten zijn enige aankoop bestaande uit de penningen geslagen op de Utrechtse Jagersstudenten (1831), Chassé (1832), expeditie Nieuw-Guinea (1856), generaal Snijders (1918), minister Heemskerck, en een imitatie geuzenpenning. In de daaropvolgende decennia werden slechts sporadisch en verder niet noemenswaardige exemplaren meestal als schenking aan de collectie toegevoegd. De laatst verkregen penning, betrekking hebbend op het einde van de Tweede Wereldoorlog, werd om zijn artistieke kwaliteit in 2000 aan de collectie toegevoegd. Ook dit was een schenking.

De collectiesamenstelling

Van het totale aantal penningen zijn zo'n 440 exemplaren van Nederlandse militair-historische aard. Op representatieve wijze weerspiegelen zij wat er aan verscheidenheid in de loop der eeuwen op militair gebied is geproduceerd. Ook in technisch opzicht is zij representatief te noemen: alle gangbare technieken (gieten, slaan, graveren) en metaalsoorten (goud, zilver, brons, koper, tin en nikkel) zijn erin vertegenwoordigd, alhoewel verreweg het grootste deel van koper is. Ten overvloede zij nog vermeld dat de doorsnede van de penningen uiteenloopt van circa 30 tot 60 mm. Grote, luxe legpenningen van edelmetaal ontbreken nagenoeg.

De collectie omvat veel doublures, met name in de categorieën Eerste Wereldoorlog en Huis van Oranje Nassau waarin niet zelden twee of meer identieke exemplaren voorkomen. Een extreem geval is de gedenkpenning op de 400e geboortedag van Willem van Oranje die maar liefst vijftien maal aanwezig is.

De indeling naar strijdtoneel levert het volgende overzicht op, waarbij de tussen haakjes staande cijfers het aantal aanwezige exemplaren weergeven: Tachtigjarige Oorlog (99), het rampjaar 1672 en de regeerperiode van Oranjeprins Willem III (9), de Patriottentijd 1780-1795 (7), de Bataafse en Franse tijd 1795-1813 (1), de Slag bij Waterloo in 1815 en de veldtocht in Noord-Frankrijk (12), de Belgische Opstand en de Tiendaagse veldtocht (9), de verdediging van de citadel van Antwerpen in 1832 (10), de mobilisatie en de Eerste Wereldoorlog (20), de Tweede Wereldoorlog (25), de oorlog in Korea (4) en, tenslotte, de koloniale oorlogen en expedities tussen 1825-1927 (8). Naast deze categorie zijn er ruim 200 penningen die betrekking hebben op heuglijke wapenfeiten van regimenten, andere legeronderdelen en sportfeesten (31), militaire personen (51) en Huis van Oranje Nassau (155).

De oudst aanwezige historische penningen hebben betrekking op de Tachtigjarige Oorlog. Het betreft de op de militaire situatie commentaar leverende strooipenningen die tussen 1568 en 1648 als propagandistische boodschap in het openbaar werden uitgedeeld. Erop afgebeeld staan figuratieve voorstellingen van belegeringen, veroveringen, vredesonderhandelingen en verdragen aangevuld met Latijnse spreuken, die door slijtage vaak niet goed zichtbaar zijn (afb. 1,2,3). Erin verwerkt zijn vele symbolen en niet zelden hebben de voorstellingen een allegorisch karakter. Aan de hand van deze - overigens vrij gangbare en 'makkelijk' te verwerven aanwezige exemplaren zou de vrijheidsstrijd bij wijze van spreken op de voet gevolgd kunnen worden. Maar van een aantal relevante gebeurtenissen ontbreekt de metalen verbeelding, zoals de in de zestiende eeuw geslagen penning op de geldinvestering in zijn leger door Willem van Oranje in 1568, het ontzet van Brielle (1572), Leiden (1574) en Bergen op Zoom (1588). Opmerkelijk is, op prins Maurits na, het ontbreken van (portret)penningen van de veldheren en hoofdrolspelers Willem van Oranje, Frederik Hendrik, Alva en Philips 11.

Historiepenningen zijn voor een deel officiële stukken die in opdracht van de Staten werden geslagen en uitgereikt als beloning voor belangrijke, aan het land bewezen diensten. Van deze luxe, in zilver uitgevoerde, grote gedenkexemplaren komen in de collectie slechts de benoeming van Maurits tot stadhouder (1590) en het verslaan van de Spaanse Armada (1588) voor. Van de inname van Breda met een turfschip (1590) en de inname van Geertruidenberg (1593) is wel een koperen penning aanwezig, maar helaas niet de zorgvuldig uitgevoerde zilveren versie van de hand van stempelsnijder J. van Bylaer. Ook zijn de naar ontwerp van onder anderen Jan Looff en Anthoni van der Willige geslagen successen van Frederik Hendrik (die stevast in edelmetaal werden vastgelegd) niet in de verzameling opgenomen. Van de 'stedendwinger' zijn slechts diens mislukte landing bij Kieldrecht (1626) en de inname van 's-Hertogenbosch (1629), en dan nog in koper, aanwezig. De zo belangrijke penning op de Vrede van Munster in 1648 ontbreekt, althans: deze was aanwezig maar is zoekgeraakt. De enige aanwezige penning die de afsluiting van de Tachtigjarige Oorlog memoreert is het koperen exemplaar op de eraan voorafgaande vredesonderhandelingen in 1647.

Desondanks kan uit het grote aantal penningen (en de aangeschafte kostbare naslagwerken van Van Loon) worden afgeleid dat de vrijheidsstrijd ook in numismatisch opzicht een duidelijke plaats in het verzamelbeleid, althans dat van Hoefer, innam. Aan het ontbreken van luxe kwaliteitspenningen lag waarschijnlijk een financiële reden ten grondslag.

Het aantal historische penningen met betrekking op krijgsv verrichtingen die plaatsvonden tussen 1648 en het eind van de Franse tijd in 1813 is bescheiden, terwijl er toch vele vervaardigd zijn (afb. 4). Penningen naar ontwerp van de toen toonaangevende stempelsnijders als de gebroeders Holtzhey en T. van Berckel ontbreken. Als een gemis kan worden beschouwd de portretpenning van Willem III naar ontwerp van Adolphi uit 1672, het rampjaar waarin de oorlog met Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen uitbrak. De penning geslagen op de vrede met Frankrijk in 1677 is evenmin aanwezig, maar daarentegen wel het fraaie exemplaar naar ontwerp van R. Arondeaux op Willem III en Britannia uit 1688 (de 'Glorious Revolution'), de penning op de cruciale verovering van Namen in 1695, eveneens van Arondeaux, én de penning op de Vrede van Rijswijk in 1697. Zelfs de bekende (spot)penning op de anti-orangistische partij uit 1671 van medailleur J. Smeltzing is in de collectie opgenomen. Penningen op de krijgshandelingen met betrekking tot de Spaanse Successieoorlog (1701-1714) zijn daarentegen niet verworven. De enig aanwezige achttiende-eeuwse penning van historische betekenis is die op de aanstelling van Willem IV tot stadhouder in 1747. Van de daarop volgende patriottenbeweging zijn slechts

twee minder belangrijke penningen (1751, 1785) aanwezig. Hierbij dient te worden opgemerkt dat het politieke vaarwater in die jaren betrekkelijk rustig was, zodat er nauwelijks penningen van betekenis geslagen zijn. Vertegenwoordigers zijn niet in de collectie te vinden, ook niet de penning op de Slag bij Doggersbank (1781) met betrekking tot de Engelse zeeoorlog, en die op het jaar van de opstand (1795) waarop de vrijheidsboom prijkt. De historische penningen zoals die op de landing van de Engelsen en Russen en de indrukwekkende Slag bij Castricum in 1799 zouden eveneens niet mogen ontbreken.

De enig aanwezige penning uit de Bataafse en Franse tijd (1795-1813) is gewijd aan de ontploffing van een met kruit geladen schip te Leiden in 1807.

Op het herstel van de onafhankelijkheid in 1813 zijn geen bijzondere penningen vervaardigd. In de collectie bevinden zich wel de daarop betrekking hebbende bronzen 50-jarige gedenkpenning uit 1863. Noemenswaardige erepenningen uit 1813, zoals die voor uitgetrokken vrijwilligers, zijn niet in de verzameling aangetroffen.

In november 1813 begon ook in ons land de bevrijding van de Franse overheersing die in 1814 werd voltooid. Een georganiseerd leger bezat de nieuwgeboren Staat der Nederlanden niet. De bevrijders bestonden voornamelijk uit burgers. Uit die tijd dateren militaire (veldtocht- of erepenningen of medailles die werden uitgereikt door zowel de koning als door plaatselijke commissies. Aanwezig is de in 1815 geslagen penning op de instelling van de Willemsorde, maar weer niet die op de inhuldiging van koning Willem I. Met betrekking tot de Slag bij Waterloo zijn drie exemplaren opgenomen (afb. 5): het militair optreden van kroonprins Willem II (twee maal) en de in bruikleen ontvangen penning op H. Weimar van de Amsterdamse Vrijwillige Jagers. De overige in de verzameling voorkomende en op deze gedenkwaardige historische slag betrekking hebbende exemplaren zijn een reeks gedenkpenningen uit 1865 en 1990 waarop de hoofdrolspelers staan afgebeeld.

De Belgische Opstand is met zeven exemplaren representatief in de collectie vertegenwoordigd. Het omvat zowel de gouden, zilveren als bronzen versie waarop het borstbeeld prijkt van luitenant-generaal D.H. Chassé als verdediger van de Citadel van Antwerpen naar ontwerp van de bekende medailleur D. van der Kelten jr, een exemplaar met de beeltenis van koning Willem I (drie maal) en exemplaren op naam van individuele soldaten (afb. 6 en 7). Van der Kellens penning op de algemene bewapening (1831) is in drievoud aanwezig, evenals de door J. Wiener ontworpen herdenkingspenning van de inname van Venlo (1839). Wat ontbreekt zijn de penningen op de heldendood van Van Speyk in 1831.

Aan de troonbestijging van koning Willem II (1840) en van diens zoon Willem III (1849) is in de numismatiek bepaald niet voorbijgegaan. Van deze heugelijke gebeurtenissen zijn respectievelijk zeven bronzen en zes koperen, waarvan vele identieke, opgenomen. Maar liefst achttien andere op Willem III geslagen penningen hebben betrekking op afgelegde werkbezoeken, een standbeeldonthulling, zijn verschillende regeringsjubilea, zijn 70ste verjaardag en zijn overlijden. Tijdens het regentschap van koningin Emma, in een door rust en vrede gekenmerkte periode, vonden weinig (militair-)historische gebeurtenissen van belang plaats. Een daarvan vormde de expeditie naar Lombok onder leiding van de generaals Ham en Vetter in 1894, die in bronzen tweevoud in de collectie is opgenomen (afb. 8). Het is een van de vier 'Nederlands-Indië'-penningen waartoe ook het interessante exemplaar met betrekking tot de militaire expedities op de kust van Nieuw-Guinea (1869-1870) behoort.

De in de collectie opgenomen Wilhelmina-penningen betreffen haar regeringsambt. Met bijna zestig exemplaren is de vorstin veruit het ruimst vertegenwoordigd. Al vanaf haar prille jeugd -

op haar geboorte is merkwaardigerwijs geen penning geslagen - is haar leven door medailleurs voortdurend gevolgd en vastgelegd met hofleverancier Begeer als grootste aandeelhouder. De collectie omvat maar liefst twaalf exemplaren uit de reeks op de inhuldiging van de jeugdige vorstin met ontwerpen van onder andere J.H. Baars, B. ten Hove en J.C. Wienecke (afb. 9). Verder aanwezig zijn exemplaren op haar huwelijk in 1901 en op de geboorte van dochter Juliana. Van haar 25-, 40- en 50-jarig ambtsjubileum telt de collectie respectievelijk drie, twee en drie stuks, van haar 25-jarig huwelijk vier exemplaren. Van het overige waarop haar beeltenis prijkt, zijn die op de betogingen tegen de revolutie (1918) van Wienecke, en het eeuwfeest van de Koninklijke Militaire Academie (1928) het vermelden waard.

De negentiende- en twintigste eeuw zijn beter vertegenwoordigd met bekende ontwerpers dan in de voorgaande perioden. Naast de hierboven genoemde medailleurs Van der Kellen, Wiener en Schouberg is er in de collectie ook (vanzelfsprekend) veel werk aanwezig van de penningleverancier bij uitstek, de zilverfabriek C.J. Begeer, en van J. van Goor en J.P.M. Menger.

De numismatiek nam in de negentiende eeuw een hoge vlucht, dankzij de vaderlandslievendheid die door de vestiging van het Koninkrijk der Nederlanden in 1813 en de Belgische Opstand ook in de kunst tot uitdrukking kwam. Vele penningen zijn sedertdien geslagen op het leven van leden van het Huis van Oranje en op de krijgsmacht in brede zin. Zoals bleek heeft het museum zich in het vergaren ten aanzien van het Huis van Oranje niet alleen beperkt tot de militaire functie van haar leden, maar verwierf - in veelvoud - ook vele exemplaren op hun huwelijk, geboorte, afgelegde werkbezoeken en dergelijke. Ook voor deze categorie stond Hoefer oranjepenningen uit eigen bezit aan het museum af en deed aankopen waaronder de bekende oranje stamboomreeks van vierentwintig koperen exemplaren naar ontwerp van J. van Goor die in 1930 werden geslagen. Voorts werden penningen van verenigingen, scholen en andere instellingen, meestal als schenking, opgenomen die een oranjevorst als beschermheer of -vrouw hadden gekozen. Hiertoe behoren ook een aantal identieke bronzen penningen die in 1926 geslagen zijn als herinnering aan het Legermuseum en aan een zijde de beeltenis van beschermvrouwe koningin Wilhelmina, naar een eerder ontwerp van Pier Pander (1864-1919), tonen.

In dezelfde eeuw werden voor het eerst ook penningen geslagen op de oprichting, jubilea, overlijden en andere persoonlijke gebeurtenissen uit het leven van militaire personen, krijgsmachtonderdelen (regimenten, korpsen) en verenigingen (afb. 10 t/m 16). De collectie geeft daarvan een betrekkelijk representatief en gevarieerd beeld. Onder deze, veelal na 1950 ontvangen schenkingen bevinden zich ook een tiental penningen van de Amsterdamse, Haagse en Schiedamse burgerwachten die tussen 1910 en 1940 de orde op het wettig gezag handhaafden. De officiële oprichtingspenning van de burgerwacht uit 1918, naar ontwerp van Wienecke en D. Scholtus, ontbreekt merkwaardigerwijs.

Uit de Eerste Wereldoorlog dateren twintig penningen die betrekking hebben op de Mobilisatie (afb. 14), en met name op de Noord-Hollandse Waterlinie en de bezetting van Fort Honswijk in het eerste oorlogsjaar. De in 1919 geslagen penning op het vredesverdrag ontbreekt. Voor een deel zijn de penningen in 1931 aangekocht. De overige exemplaren, waaronder doublures, zijn later als schenking geaccepteerd.

De Tweede Wereldoorlog is vertegenwoordigd met enkele penningen die betrekking hebben op het uitbreken in 1940, de Slag om Arnhem in 1944 en de bevrijding in 1945. Op deze laatstgenoemde gebeurtenis zijn twee penningen geslagen die getuigen van moderne artistieke zin door oude symbolen in een nieuw jasje te steken (afb. 17 en 18).

Tenslotte mogen niet onvermeld blijven de zogeheten steunpenningen met betrekking op het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914, twee van de drie legitimatiepenningen op de Infanterie der Koninklijke Landmacht en op de Inspecteur van de Vrijwillige Landstorm (1922), en de strooi- en gelegenheidspenningen alsmede de medaillons op Wilhelmina (1887, 1898) en de Sectie Opvoeding en Sport (1960).

Buitenlandse exemplaren

Het totale aantal buitenlandse militaire penningen bedraagt honderdzesendertig stuks en zijn afkomstig uit Duitsland (95 ex.), Frankrijk (25 ex.), België (7 ex.), Engeland (7 ex.), Italië (1 ex.) en Polen (1 ex.). Welgeteld vijftig penningen hebben betrekking op de Eerste Wereldoorlog. De Duitse en Franse penningen hebben daarin het grootste aandeel met respectievelijk negentwintig en vijftien exemplaren.

De Duitse penningen geven een overzicht van overwinningen, veld- en zeeslagen van het Duitse leger en zijn als zodanig te vergelijken met de Nederlandse penningen uit de Tachtigjarige Oorlog. De Franse exemplaren herinneren met name aan het optreden van opperbevelhebber Joffre in de offensieve operaties in Lotharingen (1914), aan de bevrijding van Elzas-Lotharingen onder legeraanvoering van Castelnau (1918) en aan de tocht naar Parijs in juli 1916.

Op een enkel geval na is van de buitenlandse penningen niet bekend hoe en wanneer zij in de collectie opgenomen zijn. Ook over de reden van verwerving bestaat onduidelijkheid, omdat ze in veel gevallen niet of nauwelijks in verband kunnen worden gebracht met de Nederlandse krijgsgeschiedenis.

Een aangetroffen Engelse zogenoemde devotiepenning waar haar beschermheilige Saint Genevieve of Paris op prijkt, heeft betrekking op de Womens Army Corps, ingezet in de Tweede Wereldoorlog. Uit België is een steunpenning afkomstig die uit is gegeven ter gelegenheid van de actie een 'Dubbeltje ten bate van Comité National' (Eerste Wereldoorlog). Een waarschijnlijk uit de Tweede Wereldoorlog daterende consumptiepenning is van Franse herkomst en kon, blijkens het opschrift, besteed worden in Bar Montelimar voor een 'caffé espresso'; de keerzijde draagt de beeltenis van Sint Christoffel.

Munten

Hofer schonk in 1935 een grote hoeveelheid munten, waaronder Nederlandse en Oostenrijkse exemplaren. Op enkele Nederlandse oorlogsmunten (opschrift: 'waarde 5') - deze waren korte tijd na afloop van de Tweede Wereldoorlog in gebruik - na, bevinden zich in de collectie ook achtentwintig messing en zinken munten met het opschrift 'Militaire Apotheek' die door de Rijksoverheid in de eerste decennia van de twintigste eeuw zijn uitgegeven.

Van het buitenlandse muntgeld is noemswaardig het in 1930 geschonken Duits noodgeld uit de periode 1914-1921, bestaande uit tientallen zinken en porseleinen munten, aangevuld met 'hellers'. Ook zijn er enige Duitse noodmunten uit 1944 opgenomen.

De betekenis van de collectie

Penningen op de krijgsgeschiedenis en het leger hangen samen met de militaire trots, de vaderlandsliefde en de eer of respect voor (krijgsverrichtingen van) het leger, haar onderdelen en militaire personen. Het zijn memorabilia die net als de aanverwante ridderorden en andere eretekens tot het militair cultureel erfgoed behoren en om die reden voor het nageslacht bewaard dienen te worden.

De bestaande collectie is breed van samenstelling en wat hoeveelheid betreft niet onaanzienlijk. Zij weerspiegelt min of meer wat er de afgelopen vijf eeuwen in Nederland aan militair-historische penningen is uitgegeven. Ze vertoont echter hiaten en mankeert ook 'kwaliteitspenningen' waarmee bedoeld wordt op metaalsoort en artistieke. Uitzonderlijke exemplaren zijn niet aanwezig. Desondanks is de collectie samenhangend te noemen, maar er zit kaf onder het koren. De verzamelde oranje penningen bleven niet beperkt tot de exemplaren die betrekking hebben op de militaire functie van leden van het Huis van Oranje, maar strekken zich ook uit over de voor het Legermuseum weinig ter zake doende ambts- en huwelijksjubilea, afgelegde werkbezoeken, geboortes en dergelijke gebeurtenissen.

De collectie is beslist niet uniek, maar vanwege haar overwegend militaire aard wel specifiek te noemen. Militair-historische penningen maken als vanouds ook deel uit van de collecties van het Koninklijk Penningkabinet en het Rijksmuseum, terwijl ze ook in menig historisch museum te vinden zijn waar ze naast paramilitaire penningen (op de schutterij, vrijwillige landstorm en weerbaarheid) aan de lokale geschiedenis herinneren. Oranje penningen zijn uiteraard te vinden in de collectie Paleis Het Loo en veelal ook in die van aan het Huis van Oranje gerelateerde musea zoals het Stedelijk Museum Het Prinsenhof te Delft. Militaire bedrijfsculturele penningen, tenslotte, zijn met name te vinden in de verzamelingen van de militaire korpsmusea en Museum Bronbeek (KNIL). Kortom, de collectie van het Legermuseum neemt geen uitzonderlijke plaats in temidden van andere bestaande verzamelingen. Dat wil niet zeggen dat aan de numismatiek weinig aandacht zou moeten worden besteed. Militair-historische penningen mogen niet ontbreken. De uitgifte ervan is immers een gebruikelijke militaire culturele uiting. Om een geheel eigen plaats in te nemen en zinvolle betekenis te krijgen, zou de collectie zich kunnen onderscheiden door zich specifiek te richten op penningen die aansluiten op de thema's in de vaste presentatie.

Noten

- 1 Dit artikel is een omgewerkte versie van het in 2001, door de auteur ingediende verzamelbeleidsvoorstel Op penningen gemunt. De sanering van de collectie die eruit voortvloeit vraagt om veel zorgvuldigheid. Afstoting vindt namelijk plaats volgens bepaalde museale richtlijnen.
- 2 Penningen en munten zijn gezien de vorm en naam aan elkaar verwant en worden om die reden met elkaar verward. Eén van de oorzaken is dat bepaalde middeleeuwse munten de naam van penning dragen en de term 'penning' eeuwenlang ook voor geld in het algemeen werd gebruikt. De functie van penningen is echter geheel anders dan die van munten. Het verschil is dat munten betaalmiddelen zijn, terwijl penningen gemaakt worden om een historisch feit te herdenken, om iemand te eren, om als legitimatie te dienen of zuiver als kunstvoorwerp zonder praktisch doel.
Penningen worden ook vaak aangeduid als medailles. Ook dat is verwarrend. Medailles zijn ere- of gedenkpenningen waarmee doorgaans prijs- of beloningspenningen zijn bedoeld.
- 3 De functie en gebruikswijze van rekenpenningen zijn identiek aan die van het telraam of rekenbord. Na 1620 werden rekenpenningen nog nauwelijks geslagen. Met de invoering van de Arabische rekenmethodes in de zestiende eeuw raakte de rekenpenning in onbruik.
- 4 De werken van Van Loon zijn in de bibliotheek van het Legermuseum aanwezig, inclusief de vervolgdelens 6 t/m 10 (verschenen tussen 1861-1867) die de penningproductie in de periode 1787 t/m 1806 bestrijken.